

46 Večernji list, **subota, 5. travnja 2025.****PROSLAVLJENI NORVEŠKI FILOZOF I PROFESOR SA SVEUČILIŠTA U BERGENU LARS FR. H. SVENDSEN ODLUČIO NAPISATI ESEJ 'GLUPI IDIOT U BIJELOJ KUĆI'**

Netko bi mogao pomisliti da je Trumpov režim konzervativan, jer zagovara povratak "tradicionalnim" vrijednostima. No malo toga ima zajedničkog s političkim konzervativizmom. Taj je režim više revolucionaran i reakcionaran, što je posve drukčije od političkog konzervativizma

'Jeste prokletstvo doba ovoga u tom što ljudi vode slijepe'

Esej je dodatak knjizi 'O glupanima, idiotima i glupim idiotima – zašto je važno kritički promišljati'

Piše Lars Fr. H. Svendsen

Proslavljeni norveški filozof i profesor sa Sveučilišta u Bergenu Lars Fr. H. Svendsen u svojoj novoj knjizi "O glupanima, idiotima i glupim idiotima – zašto je važno kritički promišljati" (TIM press, 2025., prev. M. Grundler), ujedno dvanaestoj njegovoj knjizi prevedenoj na hrvatski jezik, duhovito i lucidno uranja u povijest filozofije gluposti i idiotizma. Knjiga govori o autorefleksiji, preispitivanju vlastitih navika razmišljanja i načinima shvaćanja stvari – ona je svojevrsan vodič za prepoznavanje ne samo tuđe gluposti već i vlastite sklonosti olakom zaključivanju, uskogrudnosti i tvrdoglavosti. Ipak, u kontekstu današnjice obilježene društvenim mrežama koje daju glas baš svima, ova Svendsenova knjiga prijeko je potrebna. Jer ako izgubimo sposobnost razlikovanja jasnih argumenata od gluposti i idiotizma, gubimo uporište u stvarnosti.

"Glupan ne razmišlja, idiot razmišlja pogrešno, a glupi idiot bez razmišljanja prihvaća svoje pogrešno razmišljanje. Ono što kolokvijalno nazivamo 'supljoglavošću' može imati više dimenzija, no ja ću se držati ove jednostavne podjele. U polazištu dominira glupost koja potom prelazi u idiotizam. Obje su kategorije dinamičke. Iz njih se može izlaziti i u njih ulaziti. Glupan nimalo ne sumnja nego vjeruje svemu što čuje. Tek kada se pojavi sumnja, glupan se može prometnuti u idiota. Kod glupog idiota sumnju zamjenjuje stopototna uvjerenost. (...) U svakom od nas čuči jedan glupi idiot – ne samo zato što svi imamo neke svoje fiksacije – no kod nekih je ljudi to svojstvo toliko izraženo da definira cijelu njihovu osobnost. Neki od njih imaju toliko moći da im se drugi klanjaju, što takvim glupim idiotima daje gotovo neograničene mogućnosti. Takvi su, nažalost, mnogi politički vođe. Diktatori su gotovo bez iznimke glupi idioti. Dovoljan je jedan pogled na biografije Hitlera, Mussolinija, Stalina, Pola Pota i Mao Ce-tunga da se potkrijepi ta teza." Tako, među ostalim, piše Svendsen u novoj knjizi.

Potaknut nedavnom smjenom vlasti u Sjedinjenim Američkim Državama i drugim dolaskom Donalda Trumpa na mjesto predsjednika, Svendsen je, pozivajući se na teze iznesene u toj više nego relevantnoj knjizi, odlučio napisati esej "Glupi idiot u Bijeloj kući", koji donosimo u nastavku, a koji će biti objavljen kao dodatak novom norveškom izdanju knjige.

Glupi idiot u Bijeloj kući
Autor: Lars Fr. H. Svendsen,
norveški filozof

Jeste prokletstvo doba ovoga u tom što ljudi vode slijepe.

William Shakespeare, Kralj Lear
Najočitiiji znak da je netko glupi idiot jest ustrajanje te osobe u tome da ima pravo u apsolutno svim pitanjima. Rijetko tko zaslužuje etiketu "glupog idiota" više od Donalda Trumpa. To nije ocjena njegove inteligencije, mada malo što u njegovim izjavama i postupcima upućuje na to da je ona visokorazvijena, već samo primjedba da je ona na izuzetno upadljiv način utjelovljenje kognitiv-

nih nedostataka koji karakteriziraju glupe idioite. Nova šiliterca s kojom se Trump nedavno ponosno šepirio, s natpisom "TRUMP JE IMAO PRAVO U SVEMU", na sva zvana objavljuje da je riječ o glupom idiotu. Čovjek koji sve vrijeme proklamira da o svakoj temi zna više od svih ostalih nedvojbeno je glupi idiot. Jedna je od najčešćih Trumpovih formulacija: "Nitko o tome ne zna više od mene."

U predavanju pod nazivom "O gluposti" iz 1937. Robert Musil istaknuo je da su skromnost i poniznost najbolji lijek protiv gluposti. Ako ste stalno uvjereni da o svakoj temi znate više od drugih, nećete biti spremni prihvatiti da griješite. A nema neskrupuliranijeg čovjeka od Trumpa. Takav glupi idiotimalo ne sumnja u sebe. Također nije spreman prihvatiti da drugi sumnjaju u njega. Glupi idiot koji dode na vlast postat će autoritarni vođa. U funkcionalnim demokracijama žive i glupani i idioti, a s njima se da živjeti. Glupi idioti problematiji su jer uopće ne uzimaju u razmatranje druga mišljenja osim vlastitih, što znači da je takva osoba u svojoj biti nedemokratska. Zato je uvijek nevolja kada glupi idiot dode na vlast. Demokracija se ne sastoji samo od dva građana svakih nekoliko godina izlaze na izbore. Demokracija je kontinuiran proces. Demokratski prostor mjesto je gdje se mišljenja stvaraju, razvijaju, sučeljavaju i odbacuju. U autoritarnim režimima taj je prostor zamijenjen oglasnom pločom na kojoj se vodi na mišljenja i uvjerenja pripovjatelja građanina kao pasivnim primateljima, lišenima svake dvojbe u vodinu mudrost.

Autoritari vode zahtijevaju slijepo povjerenje, dok demokratski vode traže da to povjerenje bude ograničeno. Slijepo povjerenje u vođu nužno prati i slijepo nepovjerenje prema svemu što se ne podudara s vodinih mišljenjem. Nevjerojatno mnogo ljudi smatra Trumpa nepogrešivim, baš kao i on sam. Riječ je o nepogrešivosti koja nadaleko nadilazi dogmu Katoličke crkve o nepogrešivosti pape, jer čak i ta dogma postavlja određene granice nepogrešivosti. To ustvari više podsjeća na princip vode u Trećem Reichu. Prisenjanjem na odanost Hitleru osobno, umjesto njemačkom ustavu, sve dobro i ispravno poistojećeno je s onime što Hitler čini i govori u svakoj situaciji. Zbog toga njegove naredbe nisu bile u sukobu s nekom višom normom iz jednostavnog razloga što nije postojala nijedna norma iznad Führerove volje. Kao što je to formulirao Trump, pozivajući se na citat koji se često pripisuje Napoleonu: "Onaj koji spašava svoju zemlju ne krši nikakav zakon." Što znači spašavati zemlju, to dakako određuje sam Trump. Nije pretjerano nazvati građansko pristajanje uz taj princip samoskrivljenom nepunoljetnošću, kao što je to definirao Kant. Doduše, valja priznati da nije nimalo lako uvijek se slagati s vođom kao što je Trump, koji, čini se, ima pozornost vjeverice i mijenja mišljenje dok trepne okom.

Suprotna mišljenja u tom slučaju nisu ništa drugo nego nepotrebna buka. U najgorem slučaju ona su neprihvatljive zapreke izgradnji vrlug novog svijeta prema shvaćanju glupog idioita. Po već ustaljenom obrascu, kreću napadi na akademike i intelektualce. Na škole i sveučilišta vrši se pritisk. O sudovima da i ne govorimo.

Nekto bi mogao pomisliti da je Trumpov režim konzervativan, jer zagovara povratak "tradicionalnim" vrijednostima. No malo toga ima zajedničkog s političkim konzervativizmom. Taj je režim više revolucionaran i reacionaran, što je posve drukčije od političkog konzervativizma, čije temelje mnogi nalaze u promišljanjima Francuske revolucije Edmunda Burkea, koji je upozoravao na bahatost revolucionara. Burke je zagovarao oprezne reforme umjesto naglih prevrata. Revoluciju je smatrao divljanjem rulje, koja će uništiti

sve vrijednosti zbog kojih je Francuska postala velikom nacijom, napravi da će se revolucija prometnuti u tiraniju. Ima razloga za jednako upozorenje protiv revolucije Trumpove režima.

Politika koju provodi Trump uvelike podsjeća na kulturnu revoluciju u Maovoj Kini, gdje se društvo trebalo stubokom promijeniti da bi bilo u skladu s Maovom vizijom. Sve "građansko" razmišljanje valjalo je dokinuti. Pokrenute su sveobuhvatne čištkne u državnoj upravi i kulturnim institucijama. Sveučilišta su zatvorena. "Narodne neprijatelje" trebalo je javno ponižavati. Neovisni mediji, dakako, nisu postojali. Cilj je bio, takoreći, pretvaranje cjelokupnog društva u jednu golemu eho-komoru. Isto se može reći i za Trumpove ambicije. Trumpova kulturna revolucija još nije poprimila istu paranoičnu logiku kao Maova, jer Mao je vjerovao da su neprijatelji i među njemu najbližim ljudima. U trenutku dok ovo pišem, ta nova, američka kulturna revolucija u tijeku je tek nekoliko mjeseci. Kad obična zemlja ne postane stvarnost, a od novog zlatnog doba Amerike ne bude ništa, moguće je da će se lov na stvarne i imaginarne neprijatelje zahtijevati. Veliki vođa ne može pogriješiti, stoga valja pronaći žrtvene jarce. Kada stvari ne ispadnu onako kako je nepogrešivi vođa tvrdio, objašnjenje za to su podmluke suprotstavljene snage, petkolonaši koji sabotiraju cijeli projekt.

Glupi idiot u Bijeloj kući nastoji oblikovati svijet prema sebi. On je taj koji barata "istinom", jer ona je po definiciji identična njegovim uvjerenjima. U svom prvom predsjedničkom mandatu Trump je bio prilično neobična pojava: državnik koji se služi totalitarnim lažima u okviru liberalne demokracije. Prema stvarnosti pokazuje prezir vidjen samo u totalitarnim režimima. Žestokim tempom na putu je da postane nešto mnogo ubočajenije: državnik koji se služi totalitarnim lažima u autoritarnoj državi. Pišem "da postane" jer dakako da još nije uspio preobraziti SAD u autoritarnu državu, no sustavno demontiranje liberalne demokracije je zbiva se brzinom koju nitko nije mogao niti zamisliti.

Hannah Arendt detektirala je nov oblik laži u moderno doba, osobito egzemplificiran u nacizmu i komunizmu – oblik laži koji ne samo da nastoji prikriti određene istine nego nastoji izbrisati razliku između istine i laži. Točnije rečeno, riječ je o izvratnju same stvarnosti. Najtradicionalnija definicija podrazumijeva istinu kao podudaranje mišljenja i stvarnosti. Moderni lažljivac, prema Arendt, radikalni je fabrikant istine koji u djelo provodi politiku i neprestano prepravljajući povijest. Određena tvrdnja o povijesnim događajima nije "istinita" zato što opisuje događaje onako kako su se dogodili nego zato što se uklapa u danu sliku svijeta. "Stvarnost" postaje čisti politički konstrukt. Ako na takav način kontrolirate "stvarnost", kontrolirate i one koji u to stvarnosti žive.

Zato je ključno ustrajati u tome da istina ima vrijednost sama po sebi. Istina je opreka politici. Ako je nešto istinito, istinito je neovisno o tome vjeruje li u to mnogo ljudi ili malo njih. Ne održavamo, primjerice, plebiscit o tome je li drugi zakon

Diktatori su gotovo bez iznimke glupi idioti. Dovoljan je jedan pogled na biografije Hitlera, Mussolinija, Staljina, Pola Potia i Mao Ce-tunga da se potkrjepi ta teza." Tako, među ostalim, piše Svendsen u novoj knjizi.

termodinamike točan ili nije. Neka tvrdnja ne postaje istinitom ako traže nešto demokratska većina umjesto autoritarskog diktatora. Za istinu je karakteristično da izmiče kontroli politike. Prepoznati da postoji istina znači prepoznati da sama stvarnost opravdava određene načine da o toj stvarnosti govorimo i da se nekim drugim načinima suprotstavljamo. Zato možemo držati shvaćanja istinitima i neistinitima, neovisno o tome kakva su shvaćanja onih na pozicijama moći. Drugim riječima, postoji standard za procjenu naših uvjerenja, a taj standard ne određuje vlast. Baš je zato totalitarni i autoritarni režimima toliko važno suzbijati stvarnu potragu za istinom.

Pomalo je ironično da je najmanje istinoljubivo predsjednik u povijesti započeo svoju predsjedničku uredbu od 27. ožujka 2025. ovim riječima: "Tijekom proteklog desetljeća Amerikanci su svečoliko orkestriranim i sveobuhvatnim pokušajima prepravljajući povijest naše zemlje, pri čemu su objektivne činjenice zamijenjene iskrivljenim narativom zatvorenim ideologijom, a ne istinom." Teško je pronaći nekoga kome je manje stalo do "objektivnih činjenica" od njega. Njegov režim besomučno radi na prepravljajući povijest kako bi se uklopila u njihov narativ; tako se, primjerice, umjesto iznošenja stvarnih činjenica, iz vojne povijesti brišu svajnici s više melanina u koži. Da stvari bude bolja, ta predsjednička uredba nosi naslov: "POVRATAK ISTINE I RAZUMA U AMERIKU PUVIJEST". Jednog dana kad Trump više ne bude na vlasti, možda će biti potrebna temeljitija "demagofikacija" SAD-a nego što je bio slučaj s denacifikacijom Njemačke nakon Drugoga svjetskog rata.

Funkcionalnu demokraciju treba održavati, a ključan je dio tog održavanja da govorimo istinu i nadamo se da ćemo i druge uspjeli uvjeriti argumentima iznesenima u raspravi. Demokracija ne može funkcionirati ako političari i građani govorene istine ne smatraju svojom obvezom. Demokracija također svojom vrijednost stiče promicanjem slobode. Tko ne govori istinu, slabi slobodu.

Demokracija zahtijeva da jedni druge smatramo jednakima i da svatko od nas ima sposobnost i pravo na samoodređenje. Ako ja ne govorim istinu, ne smatram da vi kao osoba imate pravo na samoodređenje, nego u vama vidim sredstvo za ostvarenje vlastitih ciljeva. Demokracija ne živi samo od istine, no bez istine nedvojbeno odlazi u propast. Bez istine, nemamo drugo sredstvo političke rasprave osim da svatko izvikuje vlastiti narativ, pri čemu je jedini korektiv jednome narativu drugi narativ. Kada se smanji – a u posljednjoj instanci izbrise – prostor za izricanje neslaganja, po definiciji nastaje snažno autoritarno ili totalitarno društvo.

Društvo se na okupu može održati na različite načine, primjerice brutalnom silom, ali demokratsko društvo ne može opstati ako građani nisu orijentirani zajedničkoj stvarnosti. Da bismo mogli međusobno razgovarati, moramo razgovarati o zajedničkom svijetu. Izgubimo li iz vida zajedničku stvarnost, gubimo temelj za smislen, demokratski dijalog. Istina, dakle, nije sama po sebi demokratska, ali demokraciji je potrebna. Istodobno, moramo biti svjesni da je taj zajednički svijet na koji smo orijentirani nešto o čemu možemo imati suprotstavljena i pogrešna mišljenja.

Trumpova vlada sastavila je popis riječi koje bi državni službenici trebali izbjegavati. Nadalje, naredeno je uklanjanje javnih dokumenata koji sadrže te nepoželjne riječi, što vrijedi i za znanstvena istraživanja. Ako tražite državna sredstva za istraživački projekt, a prijavitni formulari sadrže neke od tih riječi, vaša će prijava biti posebno pomno provjerena kako ne bi sadržavala politički sadržaj koji nije po volji Trumpovoj vladi. Riječi se uklanjaju kako bi se spriječilo mišljenje u okviru tih pojmova. U romanu Georgea Orwell "1984." totalitarni režim ustrojio je jezik "novogovora", koji služi interesima totalitarnog režima. Svrha takvog konstruiranog jezika jest suzbijanje kritičkog mišljenja. U oči upada da se na popisu nepoželjnih riječi Trumpove administracije nalaze mnogi pojmovi ključni za kritičko mišljenje, primjerice "sklonost potvrđivanju" (confirmation bias). To nam govori

da je kritičko mišljenje otrov za taj režim.

Fenomen sklonosti potvrđivanja poznat je još od antike, tako na primjer Tukidid (460. – 400. godine pr. n. e.) u svojem djelu "Povijest Peloponeskog rata" ističe da mi ljudi imamo naviku zanemariti ono što nam se ne sviđa. U novije vrijeme psihološka istraživanja sustavno su i empirijski dokazala kako imamo tendenciju više pozornosti posvetiti onomu što potvrđuje ili podupire naše vrijednosti i stavove. To znači da nam je prirodno previdjeti informacije koje govore suprotno ili tu-mačiti oprečne informacije tako da idu u prilog našim uvjerenjima. Dokazano je također da je ta tendencija najznačajnija kad smo emocionalno angažirani oko nečega ili kad je riječ o našim najubudnije ukorijenjenim uvjerenjima. Tu tendenciju ne možemo isključiti, ali možemo je suzbijati usmjeravanjem svoje pozornosti na ono što nam govori da griješimo.

Svracanje pozornosti na taj fenomen i aktivna potraga za suprotnim mišljenjima nisu dobrodošli u režimu koji je u praksi izgrađen na dogmi o Trumpovoj nepogrešivosti. Zato je još važnije ustrajati u nužnosti kritičkog mišljenja i naglašavati da je njegovo prvo pravilo i polazišna točka – samokritičnost.

Moramo se suprotstaviti glupom idiotizmu. Ne zato da bismo uspjeli razuvjeriti glupog idioita. To je ionako nemoguće jer je glupi idiot neprijemljiv za argumente. Točnije rečeno, moramo se suprotstaviti izgledu novog svijeta u skladu s vizijom glupog idioita. Ako neki pojant završi na crnoj listi, treba ga upotrebljavati dvostruko više. Treba ustrajati u tome da postoji istina koja se ne poklapa s uvjerenjima glupog idioita.

U devetoj knjizi Platonove "Države" opisuje se "tiranjska duša" nasuprot demokratskoj. Među ostalim, tiranin je čovjek za kojega ne postoji ništa toliko ludo ili besramno, a da on to nije spreman prigrliti. Tiranin se u potpunosti vodi vlastitim željama i ne preže ni od čega kako bi ih ostvario. J. D. Vance to je točno opisao, najvjerojatnije nesvjesno, izjavivši: "Pa ne možemo tek tako ignorirati predsjednikove želje." Većina ljudi s takvom osobnošću ne postane ništa doli obični kriminalci, a golemo je nesreća kada takve osobe povremeno dođu na vlast u nekoj državi, koja tada postane tiranija. Tiranin se nikada neće zaustaviti sam od sebe. Protiv njega je potrebno boriti se.

U ovom trenutku svase možda doima mračnim, no što manje ima mjesta optimizmu, to je veći prostor za nadu i potreba za njom. Nada je poiznaja jer u sebi sadržava svijest da možda neće sve ispasti onako kako se nadamo. Nadamo se da pravda pobjeđuje i da je istina jača od laži, ali nije uvijek onako kao što se nadamo. To, međutim, ništa nije razlog da ne dajemo sve od sebe. Pravda i istina nisu nešto što nam se daje ili uzima – one su ponajprije naša zadaca. Ako se nadamo da će pravda i istina prevladati, imamo obvezu činiti sve u svojoj moći da tako i bude. Nada u sebi nosi zahtjev. Od nas zahtijeva da poduzmemo sve što možemo kako glupi idiot ne bi preoblikovao svijet po svojoj slici. Pritom se moramo služiti razumom i to na način posve stran glupom idiotu – s neprestanim kritičkim osvrtom na sve, uključujući i sebe.

Kako itko može očekivati da će Amerika postati "opet vladavstvena" pod režimom koji je lišen svakog poštovanja prema temeljnim normama istinitosti i pravdnosti? Bez toga propada sve povjerenje, a bez povjerenja propada društvo. Leonard Cohen u jednoj je pjesmi napisao: "Neće vam se svjediti ono što dolazi nakon Amerike." Može nam se činiti da već živimo u toj stvarnosti "nakon Amerike". Nadam se da ipak nije tako. Povijest nas uči da režimi glupih idioita nikada ne traju vječno.

(S norveškoga preveo i uvodno bi-lesku napisao Mišo Grundler)

Glupog idioita koji dode na vlast ne zanimaju tuđa mišljenja i postat će autoritarni vođa